

Grote Spuistraat 25

Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek en een begeleiding van graafwerkzaamheden

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 80

Grote Spuistraat 25 Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek en een
begeleiding van graafwerkzaamheden

M.C. Dorst

2016

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Vakteam Erfgoed/Archeologie

Colofon

ISSN: 1876-2379
 Tekst: M.C. Dorst
 Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
 Redactie: J. Hoevenberg
 Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, tenzij anders vermeld.
 Vormgeving: M.C. Dorst
 Drukwerk: Drukkerij RAD
 Uitgave: Gemeente Dordrecht, september 2016

Gemeente Dordrecht
 Sector Stadsontwikkeling / vakteam erfgoed / archeologie
 P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
 T: (078) 7708223
 E: monarch@dordrecht.nl
 W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2016
 Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	7
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Archeologische verwachting	15
4. Doel en vraagstellingen	17
5. Veldwerk	19
5.1 Methoden	19
5.2 Onderzoekresultaten	19
5.2.1 Bodemopbouw	19
5.2.2 Archeologie	21
6. Samenvatting en Conclusies	33
Literatuur	35
Begrippen en afkortingen	37
Bijlage 1: boorbeschrijvingen	39

Een foto van de bakstenen overkluizing van de Belgracht met de voormalige binnengracht/Lindengracht, aangetroffen tijdens werkzaamheden in 1981 (RAD inventarisnr. 551_35239).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Op 9 en 10 juni 2016 is in het plangebied Grote Spuistraat 25 te Dordrecht een archeologische begeleiding uitgevoerd. Dit gebeurde in het kader van verbouwings- en graafwerkzaamheden in dit Rijksmonument. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor het gebied een zeer hoge verwachting op aanwezigheid van archeologische resten uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

Door het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht is een archeologisch onderzoek uitgevoerd.¹ Dit bestond uit een archeologische begeleiding en een grondboring om de dieper gelegen bodemopbouw te bepalen.

Het doel van het veldwerk was het documenteren van archeologische waarden die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Na afronden van het veldwerk is aanvullend nog een bureauonderzoek uitgevoerd om de veldgegevens beter te kunnen duiden. Dit document betreft de rapportage van het totale onderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

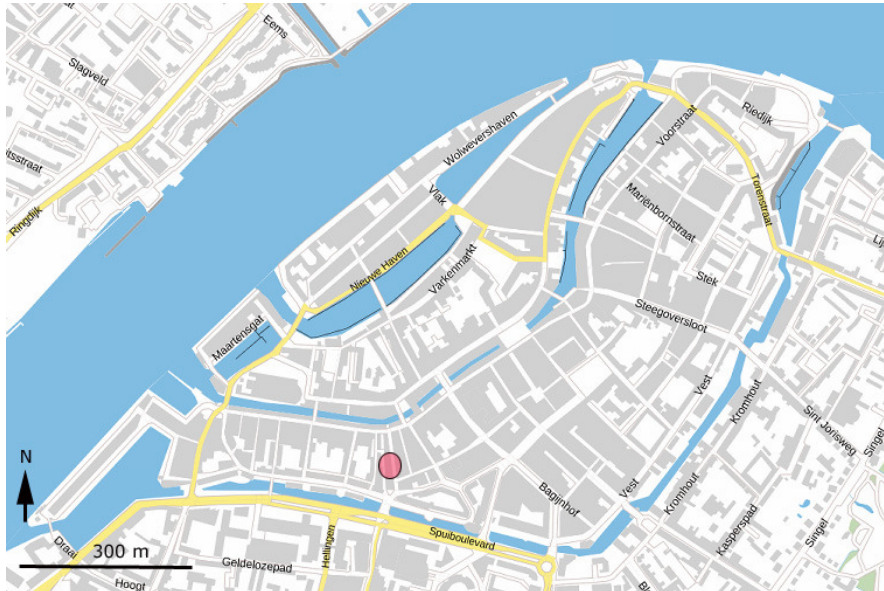
Aard onderzoek:	Bureauonderzoek en een archeologische begeleiding
Projectcode:	1611
ARCHIS:	Onderzoeksmeldingsnr. 4002900100
Periode:	Nieuwe Tijd (16 ^e – 20 ^e eeuw)
Datum onderzoek:	9 en 10 juni 2016
Gemeente/wijk:	Dordrecht/ Binnenstad
Straat:	Grote Spuistraat 25
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	38C
RD centrum coördinaat:	105.112 / 425.155
Opdrachtgever:	Gemeente Dordrecht
Contactpersoon:	n.v.t.
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed/archeologie
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior archeoloog)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. W. Zijlstra (manager Stadsontwikkeling)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior adviseur erfgoed)
Archivering:	Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl Analoog: Archief Gemeente Dordrecht/Stadsontwikkeling/ Vakteam Erfgoed

¹ Het uitgangspunt bij de verbouwing was dat er sprake was van een beperkte ontgraving waarbij behoud in situ van ondergrondse bouwresten voorop stond. Tijdens uitvoer bleek dat het noodzakelijk was om tot grotere (vergunningplichtige) diepte te ontgraven. Er is dan ook geen archeologisch advies ten aanzien van de bouwplannen aanwezig.

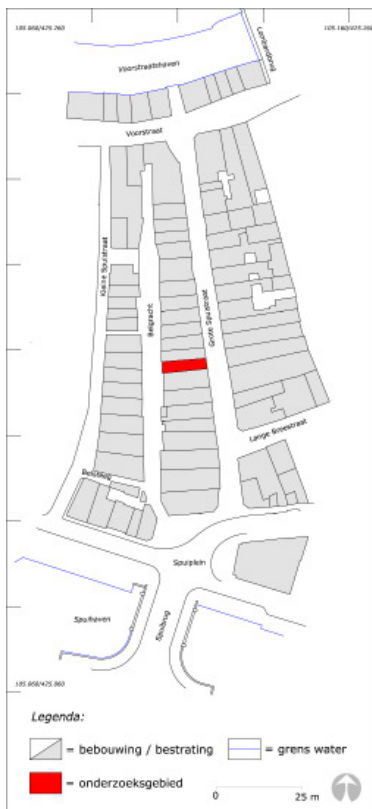
2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het totale plan- en onderzoeksgebied betreft het woonhuis aan de Grote Spuistraat 25 in Dordrecht (afb. 1 en 2).² Aan de achterzijde grenst het aan de (gedempte) Belgracht. Het pand meet 12,7 x 3 m (38,1 m²).

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied in Dordrecht (rood).

Afb. 2. Het onderzoeksgebied in detail.

² Kadastraal perceelsnummer 469.

2.2 Geplande werkzaamheden

Het pand wordt al geruime tijd door de huidige eigenaar opgeknapt. De onderhavige werkzaamheden betreffen de begane grond waar tot circa 70 cm is ontgraven voor de aanleg van een nieuwe vloer. Daarnaast is een (dichtgestorte) kelder weer open gegraven om deze te kunnen renoveren.

3. Bureauonderzoek

Bodemopbouw en landschappelijke geschiedenis

Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009,) staat het onderzoeksgebied aangegeven liggend in een zone waarvoor een hoge tot zeer hoge archeologische verwachting geldt op aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Dit is gebaseerd op de ligging in de oude binnenstad. Het onderzoeksgebied bevindt zich direct ten zuiden van één van de oudste bewoningslinten van de stad Dordrecht, namelijk aan de Voorstraat. Deze straat heeft zich ontwikkeld uit de lintbebouwing op de zuidelijke oeverwal van de rivier de Thuredrith. De huidige Voorstraatshaven is zeer waarschijnlijk de gekanaliseerde voortzetting van deze rivier. Tot op heden is niet duidelijk wat de stroomrichting van de rivier was. Het meest waarschijnlijk is dat de rivier een doorbraak is vanuit de Merwede en dus stroomde vanaf de Merwede, via de huidige Voorstraats- en Wijnhaven in de richting van Zwijndrecht. Hier zou de rivier, historisch bekend als 'de Vaart', ter hoogte van de kruising Develsingel en H.A. Lorentzstraat uitkomen op een meander van de rivier de Devel(/Dubbel).³

Deze (doorbraak/) rivier heeft vermoedelijk dezelfde datering als de grote rivieren in dit gebied, namelijk vanaf circa 300 vóór Christus. De aanwezigheid van de rivier in de vroegste fase van de stad kan worden opgemaakt uit verschillende grondboringen aan weerszijden van de huidige Voorstraatshaven. Tijdens de onderzoeken van Sarfatij in 1986 is ter hoogte van de Grote Kerk vastgesteld dat er sprake was van bewoning op het veen en een gyttja/kleilaag op het veen. Het gaat om een dunne zandlaag met rietmatten waarin ook scherven keramiek (12^e eeuw) zijn aangetroffen. De bewoning op deze noordoever is waarschijnlijk nog ouder en gaat terug tot de late 10^e en vroege 11^e eeuw.⁴

Op de zuidoever is een vergelijkbare situatie aanwezig. Ook aan de Voorstraat 428 is bij een booronderzoek vastgesteld dat er sprake is van een oudere watergang (restgeul) met daarop jongere oeverafzettingen. De daarop aanwezige (vermoedelijke) ophogingen bestaan uit zwarte, detritusrijke (gyttja) klei dat afkomstig lijkt uit een verlande waterloop. Hierin is ook een fragment (mogelijk) handgevormd aardewerk gevonden en dateert mogelijk ook uit de oudste bewoningsfase in de 10^e of 11^e eeuw.⁵

Het onderzoeksgebied lag gedurende het begin van de middeleeuwse bewoning in het lager gelegen komgebied ten zuiden van de stroomgordel van de Thuredrith. Dieper gelegen zal hier een intact veenpakket aanwezig zijn met daarop een komkleilaag die gedurende overstromingen vanuit de Thuredrith is afgezet. Naarmate de nederzetting groeide is dit gebied bij de stad betrokken en bebouwd. Dit gebeurde door het gebied op te hogen met grond (en bewoningsafval) dat van elders werd aangevoerd. Op deze locatie is vermoedelijk een opgebracht grondpakket aanwezig met een dikte tussen 4 en 5 m.

Samengevat zal de bodemopbouw in het onderzoeksgebied, van onder naar boven, naar verwachting bestaan uit:

- Dieper gelegen is waarschijnlijk een onverstoord komklei-op-veenlandschap aanwezig. De top hiervan zal ergens tussen 4 en 5 m – mv liggen.
- Hierop zullen verschillende ophogingspakketen aanwezig zijn. De oudste dateren waarschijnlijk uit de 13^e en 14^e eeuw en de jongste uit de 16^e en 17^e eeuw. Door de geringe ontgravingsdiepte worden vermoedelijk alleen deze jongere ophogings-/bewoningslagen verstoord.

³ Dorst, De Boer en 't Jong, is prep.

⁴ Sarfatij 2007, 40-41. Het is onbekend op basis van welke baksels of vormtypen de datering in de (specifiek: tweede helft van de) 12 eeuw zijn gebaseerd. Recentelijk zijn bij een booronderzoek monsters genomen van deze rietmatten waarna door middel van C14-analyse de datering is vastgesteld (Dorst, De Boer en 't Jong, is prep).

⁵ Dorst 2015.

Bekende historische en archeologische gegevens

Het onderzoeksgebied is ongeveer in het midden van de Grote Spuistraat gesitueerd. De straat wordt geassocieerd met de Heer Tielemans Vriesenstraat waarvan de oudste vermelding dateert uit 1312; *"..in Heeren Tielemans Vriesen straete iegens de nieuwe poerte"*. Hij was een vooraanstaand burger en schepen van de stad rond 1300 en hij zal waarschijnlijk een huis hebben gehad op de hoek van de Voorstraat en Grote Spuistraat.⁶ De straat is mogelijk ontworpen als één van de belangrijkste uitvalswegen van de stad, aangezien deze uitkwam op de Spuiport. De straat zal zijn aangelegd toen het lager gelegen gebied ten zuiden van de Voorstraat bij de stad getrokken werd. In deze periode groeit de jonge stad sterk en er worden verschillende wijken aangelegd om de toenemende aantallen ambachtslieden en andere inwoners te huisvesten. Dit ging op deze locatie gepaard met een grondige aanpassing van de waterhuishouding in de stad. Kort voor 1307 wordt er een verbinding gegraven tussen de Voorstraatshaven in het noorden en de stadsgracht (Spuihaven) in het zuiden; *"..die spoeye die wij nu ter tijt hebben te leggen doir onse muere gaende al in die havene"*. Hieruit kan ook opgemaakt worden dat de stadsmuur hier rond het begin van de 14^e eeuw al aanwezig was. De genoemde spuiverbinding was waarschijnlijk (al) de huidige Belgracht die nu achter het pand Grote Spuistraat 25 aanwezig is. Het doel van de spuigracht was om het binnengrachtstelsel schoon te kunnen spoelen. De spuigracht was aangesloten op de binnengracht (Lindengracht) en de daarop aangesloten doodlopende grachtjes (spranten) die in de verschillende nieuwe ambachtswijken werden aangelegd. De spuigracht had waarschijnlijk in eerste instantie een spuisluis ter hoogte van het huidige Spuiplein/Spuibrug.

Het gebied buiten de stadsmuur zal op deze locatie het laagst gelegen zijn geweest en door nu bij hoog water in de Voorstraatshaven de sluis open te zetten, werd zo het vuile water uit het binnengrachtstelsel de stad uitgespoeld. Uit 1377 is een vermelding bekend die gaat over het afdammen van een sluis. Het is echter niet duidelijk of dit betrekking heeft op deze spuisluis of op een (oudere) sluis in de Thuredrith (of andere watergang) waarvan de bouw vermeldt staat in een oorkonde uit 1282. Het afdammen zou noodzakelijk zijn geweest nadat er wateroverlast in de stad ontstond omdat de doorstroming niet goed functioneerde. Vernoemd naar het spui wordt de straat vanaf 1399 *Spoeystraet* genoemd.⁷ Rond het begin van de 15^e eeuw wordt er aan de westelijke zijde van het Spui (Belgracht) een tweede uitvalsweg aangelegd. Deze gaat de Kleine Spuistraat heten terwijl de oudere uitvalsweg aan de oostzijde van het Spui verder gaat onder de naam Grote Spuistraat.⁸ Het gebied langs het Spui (Belgracht) en de beide straten aan weerszijden is waarschijnlijk vanaf het midden van de 14^e eeuw in toenemende mate bebouwd. Het is niet bekend of deze buurt ook getroffen is bij de stadsbranden van 1332 en 1338. Wel is zeker dat het getroffen is bij de grote stadsbrand van 1457. Deze brand is namelijk op 28 juni begonnen in het huis van Adriaan(of Arjen) Danckerszoon aan de Kleine Spuistraat en verspreide zich snel over een groot gebied rondom deze straat en zelfs tot over de haven en *"..leyde [meer dan 600 huizen] an de land- en poortzy (toen meest van hout, en vele zijnde met riet bedekt) tot de Visbrug toe in asschen en kolen"* (Balén, 1676).⁹ Na deze brand werden alle nieuwe huizen verplicht in baksteen en met "harde daken" (verbod op riet en stro) herbouwd.

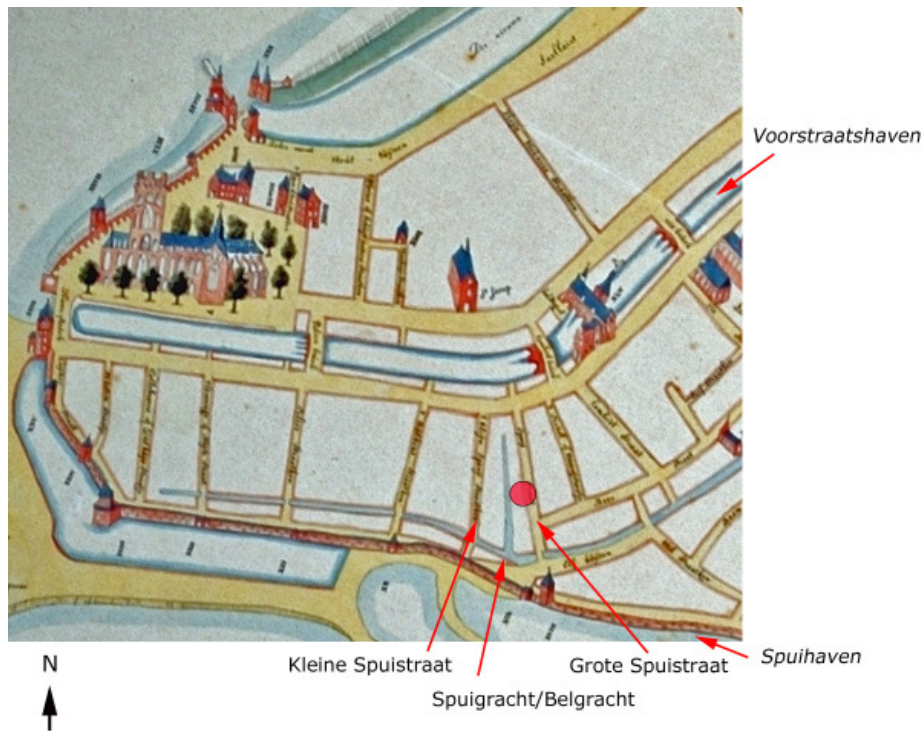
Op de oudste, bekende kaarten is de bebouwingssituatie in deze wijk goed te zien. Merkwaardig is dat de spui(gracht)/Belgracht op veel kaarten niet is weergegeven. Op een kaart van Jacob van Deventer uit 1545 is deze wel duidelijk aanwezig. Hierop is te zien dat deze is aangesloten op de binnengracht; de nu gedempte Lindengracht. Uit het feit dat de spuigracht wel en de verschillende andere zijgrachten (spranten) van het binnengrachtstelsel niet zijn aangegeven, zou opgemaakt kunnen worden dat de spuigracht (nog) een belangrijke functie had.

6 Van Baarsel 1992, 47.

7 Van Baarsel 1992, 47.

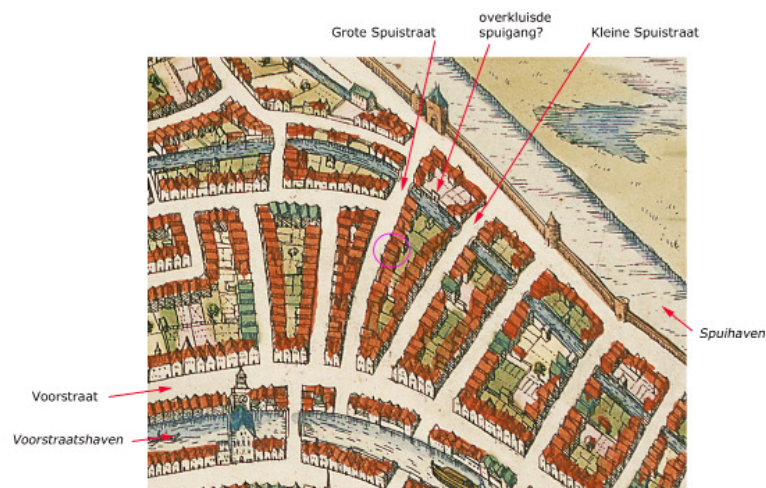
8 Van Baarsel 1992, 61: cleyne spoystraet (1411) en 47: grote spoystraet (1407).

9 Herwaarden, De Boer, Van Kan & G. Verhoeven 1996, 166-167

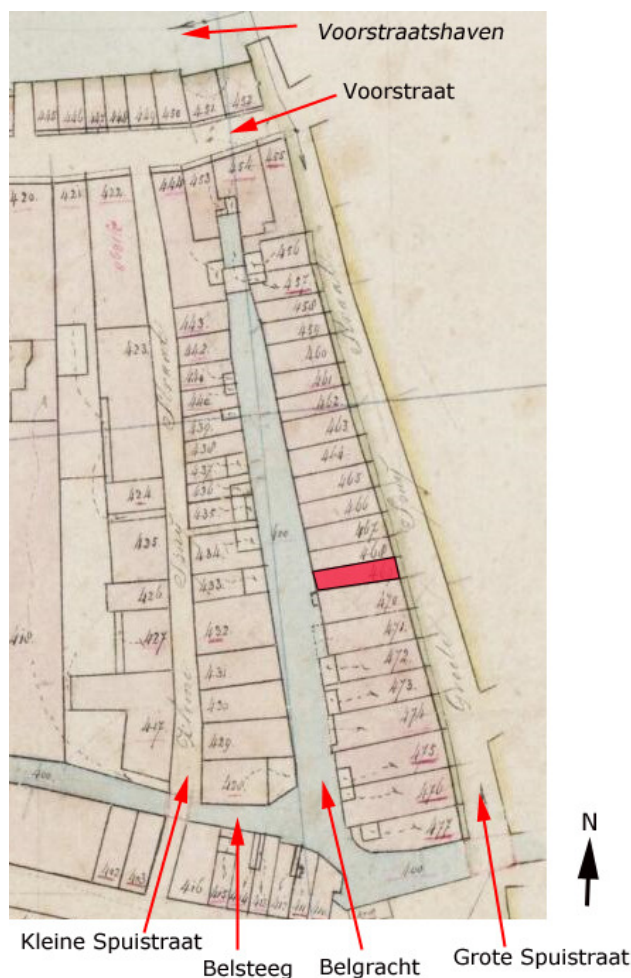
Afb. 3. Het onderzoeksgebied bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer uit 1545 (rode cirkel). Tussen de Grote en Kleine Spuistraat is de spuigracht/Belgracht duidelijk te zien. In het zuiden is deze aangesloten op de binnengracht en in het noorden stopt deze vlak voor de Voorstraat(shaven). Hier zal een overkluisde doorgang met de Voorstraathaven aanwezig zijn.

Op kaarten vanaf 1500 is de spuigracht/Belgracht echter niet meer aangegeven. Wel is op de kaarten te zien dat er sprake is van een geheel bebouwde situatie aan de Grote Spuistraat (afb. 4). De spuigracht is niet weergegeven. Wel lijkt er in de binnengracht tussen de straten een doorgang te zien. Mogelijk is hier een overkluisde doorgang van de spuigracht aangegeven? Intrigerend hierbij is dat er recht daarachter in het Bergsche Veld een waterpartij in de drooggevalen schorren is weergegeven. Dit zou de spuigeul kunnen zijn. Het is onduidelijk in welke mate de spuigracht/Belgracht tot 1567 nog functioneel was. Zeker is dat in 1567 een nieuwe spuisluis wordt aangelegd; dit keer ter hoogte van de Voorstraat.

Afb. 4. Het onderzoeksgebied bij benadering weergegeven op een kaart van Braun uit 1574 (paars). De Spuigracht/Belgracht is geheel afwezig en ook een eventuele aansluiting op de Voorstraatshaven is niet te zien. Wel is er mogelijke een overkluisde verbinding tussen de binnengracht en het Bergsche Veld buiten de muur te zien.

Vanaf het derde kwart van de 17^e eeuw is de Spuigracht/Belgracht schematisch weer op kaarten te zien (afb. 5). Pas op de kadastrale minuut uit 1832 is het gebied gedetailleerd en betrouwbaar weergegeven (afb. 5). Hierop is te zien dat er sinds de vroegste kaart uit 1545 (afb. 3) weinig lijkt te zijn veranderd.

Afb. 5. Het onderzoeksgebied weergegeven op de kadastrale minuut uit 1832 (rood).

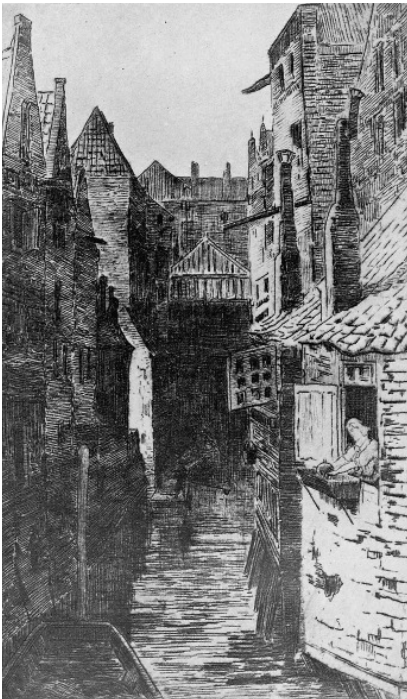
Het pand heeft het kadastrale nummer 469 en staat met de achtergevel direct aan de Belgracht, die in de OAT overigens naamloos als wetering is aangegeven. Het pand is op dat moment in bezit van Jacobus van Kolichem (1789) die korenmeter van beroep was.¹⁰ Dit waren stedelijke ambtenaren die toezicht hielden op de handel in koren. Hij zal gewerkt hebben in het korenmeetershuisje op de Pottenkade aan de voet van de Grote Kerk (afb. 6).

¹⁰ Met dank aan dhr. H. 't Jong voor de transcriptie van de notatie van het beroep uit de OAT.

Afb. 6. Het korenmetershuisje op de Pottenkade tussen 1928 en 1932 (RAD inventarisnr. 555_11754).

Uit de 19e eeuw zijn ook enkele voorstellingen van de Belgracht bekend. Op één ets is vermoedelijk ook de achtergevel van het pand aan de Grote Spuistraat 23 (of 25) te zien (afb. 7). Deze twee panden zijn aan de achterzijde herkenbaar aan de lagere achterbouwen aan de Belgracht. Deze bebouwingssituatie is nu nog aanwezig. In de achterbouwen waren stookplaatsen aanwezig gezien de schoorstenen die op de ets te zien zijn. Vermoedelijk was hier de keuken of een slaapvertrek aanwezig. Op basis van deze ets is ook duidelijk dat deze uitbouwen waarschijnlijk uitbreidingen waren die in/over de gracht zijn aangelegd. Dit kan opgemaakt worden uit de ingeheide palen die te zien zijn onder deze uitbouwen. Vermoedelijk bestond de oudste uitleg uit een huis dat direct met de achtergevel aan de gracht stond.

Afb. 7. Een ets van Jhr. C. Storm van 's Gravensande uit 1884 met daarop de Belgracht gezien in de richting van de Voorstraat. Links in het midden bij de witte gevel en de man met het net op het bootje/steiger is de smalle steeg tussen de Kleine Spuistraat en de Belgracht. Het huisje rechts vooraan met de persoon in het raam is mogelijk het pand Grote Spuistraat 23 (of 25) (RAD inventarisnr. 555_21910).

Uit het adresboek uit 1883 kennen we de bewoners in deze periode. Op het adres zijn W. Rotgans (particulier) en J.J.W. Genefaas (schoenmaker/winkelier) ingeschreven.

In de 19^e eeuw werd duidelijk dat het leven langs de smalle, vervuilde grachtjes niet erg gezond was. Mede door toedoen van een cholera-epidemie in de stad werd in 1854 besloten de vele binnengrachten te dempen. De spuigracht/Belgracht werd uiteindelijk in 1884 gedempt. De verbinding met de Voorstraatshaven bleef nog wat langer herkenbaar als een overkluisde doorgang (afb. 8).

Afb. 8. Links: de gedempte Belgracht in 1905. De man op de kar links zit voor het smalle steegje tussen de Korte Spuistraat en Belgracht. Geheel rechts is nog net een klein deel van een lagere achterbouw van (mogelijk) de Grote Spuistraat 23 te zien (RAD inventarisnr. 551_70395). Rechts is de verbinding tussen de Voorstraatshaven en de (gedempte) Spuigracht/Belgracht in 1907 nog te zien als een overkluisde doorgang direct naast de Spuisteiger (RAD inventarisnr. 552_404707)

Van de voorzijde van het pand is een foto uit de periode eind 19^e eeuw – begin 20^e eeuw bekend (afb. 9). De bebouwingssituatie uit het begin van de 20^e eeuw is tot vandaag de dag vrijwel ongewijzigd gebleven. Begin 20^e eeuw was het pand in bezit van mej. C.C. de Vries en later was het van de Nederlands Hervormde Diaconie.¹¹

¹¹ Dit staat vermeldt op een bouwplankaart uit 1921 (met later toegevoegde opmerkingen over eigenaren).

Afb. 9. Het pand Grote Spuistraat 25 in de periode 1899 – 1901 (zwarte pijl, RAD inventarisnr. 555_21910, de foto is geretoucheerd in Adobe Photoshop).

3.1 Archeologische verwachting

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

1. In het hele plangebied is binnen de ontgravingsdiepte sprake van antropogene ophogingspakketten. Deze zullen dateren uit de 16e en 17e eeuw. /
2. Het betreft een inpandige locatie. De huidige bebouwing dateert vermoedelijk uit de 17^e eeuw. Dieper gelegen kunnen resten van oudere (bakstenen) bebouwingsfases uit 15^e en 16^e eeuw aanwezig zijn. Hogere gelegen worden resten uit de 17^e – 19^e eeuw verwacht. Resten van de oudste (houtbouw) bewoningsperiode worden naar verwachting niet bereikt. Inpandig kunnen muurresten, vloeren, haarden en kelders worden aangetroffen. Waarschijnlijk zullen er in dit pand geen afvalcontexten zoals afval- en beerputten aanwezig zijn, aangezien dit vermoedelijk direct in de achterliggende gracht gedeponeerd zal zijn. Afvalgoten die naar de gracht liepen, kunnen wel aanwezig zijn.
3. Er wordt weinig tot geen vondstmateriaal verwacht. Eventuele vondsten zullen aanwezig zijn uit eventuele ophogingslagen, met name in de verschillende zandlagen tussen de vloerlagen. Indien er sprake is van afvalgoten, dan kan hierin ook vondstmateriaal aanwezig zijn.

4. Doel en vraagstellingen

Het hoofddoel van het veldwerk is het inventariseren van de mogelijkheid dat er bij de graafwerkzaamheden archeologische waarden verstoord kunnen worden. Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- 1. Wat is de bodemopbouw in het plangebied tot in de onverstoorde ondergrond?*
- 2. Wat is de aard en ouderdom van de aanwezige bewoningssporen?*
- 3. Is op basis van de bewoningssporen iets te zeggen over het beroep en welstand van de bewoners?*

5. Veldwerk

5.1 Methoden

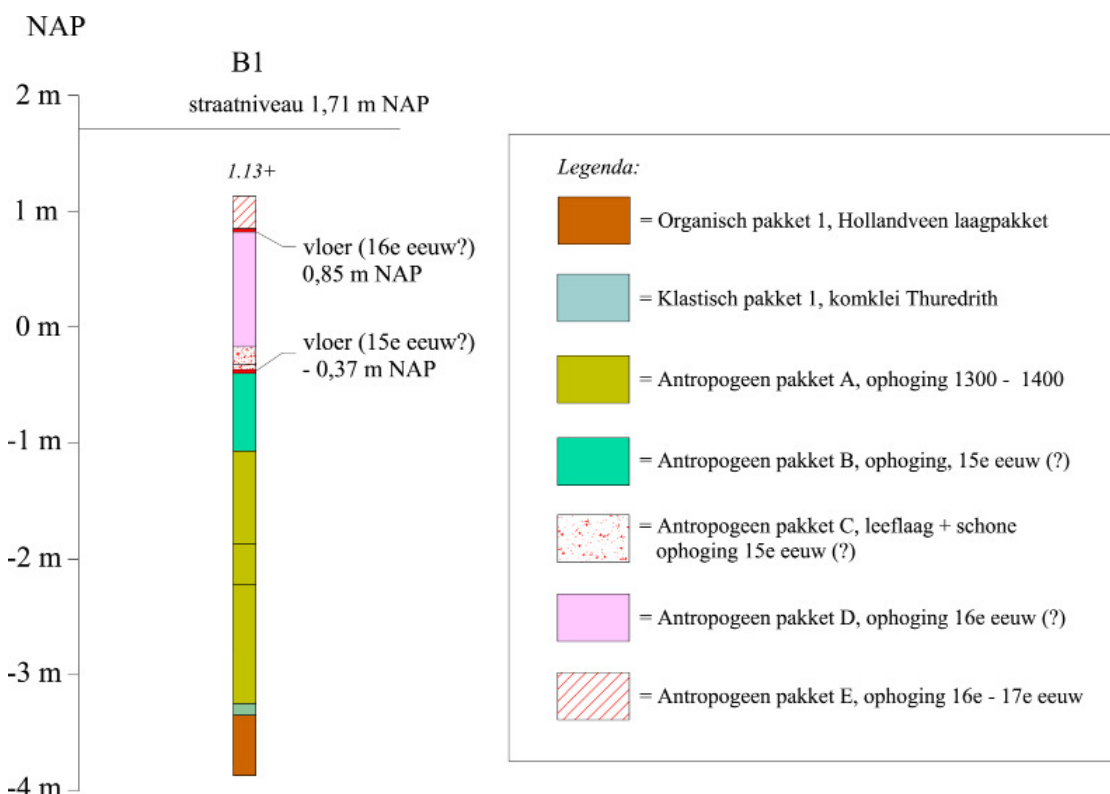
Het veldonderzoek heeft plaatsgevonden op 9 en 10 juni 2016. De ontgraving in het voorhuis is begeleid. Het achterhuis was al vrijwel geheel op diepte ontgraven waarbij ook de hier aanwezige kelder al was vrijgegraven en deels gerenoveerd. Ook in de achter-aanbouw hadden al ontgravingen plaatsgevonden. Hier zijn waarnemingen gedaan aan de nog zichtbare zijmuren. Ook zijn er gegevens genoteerd over wat de eigenaar bij de eerdere ontgraving heeft aangetroffen. Daarnaast is er één boring gezet om de dieperliggende bodemopbouw te documenteren. Dit is gedaan met een Edelman boor (7 cm ø) en een gutsboor (3 cm ø). De boring is doorgezet tot in de onverstoorde, natuurlijke veenafzetting tot een diepte van 5 m – mv. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 3.3.

5.2 Onderzoekresultaten

Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

5.2.1 Bodemopbouw

De in afbeelding 10 gepresenteerde bodemopbouw is gebaseerd op de grondboring en betreft het dieper gelegen bodempakket ter hoogte van het achterhuis. Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de zeven bodemeenheden die zijn onderscheiden. Deze eenheden zijn weergegeven in een geïnterpreteerd bodemprofiel. Alle referenties naar de hoogte ten opzichte van het maaiveld verwijzen naar de hoogte van het straatniveau voor de deur van het pand Grote Spuistraat 25.

Afb. 10. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van boring 1. Voor de locatie van de boring, zie afbeelding 11.

Organisch pakket 1 (Hollandveen Laagpakket)

Het diepst aangeboorde bodempakket betreft een veenpakket. Het veen is mineraalarm en bevat iets (wortel)hout. De top van het veen is intact en ligt op 3,35 m – NAP (5 m – mv). Organisch pakket 1 betreft het Hollandveen Laagpakket dat wordt gerekend tot de Formatie van Nieuwkoop.

Klastisch pakket 1 (komklei laag Thuredrith)

Op het veen is een dunne laag bruingrijze, siltige en venige klei aanwezig. Hierin zijn humusvlekken en (wortel)houtresten aanwezig. De laag heeft een dikte van 10 cm en de top ligt op 3,25 m – NAP (4,96 m – mv). Klastisch pakket 1 is een komkleiafzetting die vermoedelijk vanuit de Thuredrith is afgezet in het lager gelegen komgebied achter de oeverwal ter hoogte van de Voorstraat. De ouderdom van de afzetting is onbekend maar zeker is dat de top hiervan ten tijde van de vroegste middeleeuwse bewoning rond de 9^e – 10^e eeuw het leef- en loopniveau was. Dit laaggelegen gebied zal echter in deze periode nog niet bewoond zijn geweest, maar als weide- en akkergrond gebruikt zijn. Hiervoor zijn in deze laag echter geen aanwijzingen gevonden. Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld.

Antropogeen pakket A (ophogingen)

Op het oude (middeleeuwse) landschap is een pakket donkerbruin-zwart tot bruingrijze siltige en venige klei aanwezig. Er zijn drie lagen te onderscheiden maar het is niet duidelijk of er sprake is van één of meerdere ophogingsfasen. In het pakket zijn houtresten, houtsnippers, grijze kleikluitjes, een ijzer-/mangaanconcretie en (mogelijk) mest aanwezig. Deze ophogingslagen zijn opgebracht vanaf het moment dat het gebied vanaf circa 1300 als uitbreidingswijk bij de groeiende stad werd betrokken. Het pakket heeft een dikte van 218 cm en de top ligt op 1,06 m – NAP (2,78 m – mv). Er zijn geen directe aanwijzingen gevonden voor (houtbouw)bewoning binnen/op dit grondpakket maar dit kan niet uitgesloten worden. Vermoedelijk is het te dateren tot circa 1400.

Antropogeen pakket B (ophogingen en vloer)

Antropogeen pakket B bestaat uit een laag bruingrijze, zandige klei met enkele fragmentjes (bouw)puin. Dit ophogingspakket heeft een dikte van 67 cm en de top ligt op 0,4 m – NAP (2,11 m – mv). Dit pakket is vermoedelijk in één worp opgebracht en is mogelijk gerelateerd aan de eerste (oudste) huisfase. Deze oudste (vermoedelijk bakstenen) huisbouwphase dateert waarschijnlijk uit de 15e eeuw. Direct op dit ophogingspakket is een verharde laag aanwezig waarvan de aard niet vastgesteld is. Mogelijk gaat het om een lemen vloer of een vloer van zachte keramiek plavuizen. De top ligt op 0,36 m – NAP (2,07 m – mv) en de laag heeft een dikte van 4 cm.

Antropogeen pakket C (leeflaag en ophogingen)

Op bovengenoemde vloer zijn twee grondlaagjes aanwezig. De onderste bestaat uit zwarte, zandige klei met fragmenten (bouw)puin en heeft een dikte van 5 cm. Er lijkt geen sprake te zijn van een brand-/beroete (puinige) laag, dus het is niet duidelijk of deze laag in verband gebracht kan worden met de stadsbrand van 1457. Het kan ook een vuile leeflaag van (oudere) datum zijn. De laag heeft een dikte van 5 cm. Hierop is een schoon ophogingspakket aanwezig met een dikte van 15 cm waarvan de top ligt op 0,17 m – NAP (1,88 m – mv).

Antropogeen pakket D

Hierop is een pakket zwartgrijze, sterk zandige klei met (deels verbrand) bouwpuin aanwezig. Het pakket heeft een dikte van circa 1 m en de top ligt op 0,82 m NAP (0,89 m – mv). Gezien de aanwezigheid van brandresten/verbrand bouwpuin is een associatie met de stadsbrand van 1457 en de daarop volgende afbraak aantrekkelijk. Het pakket is echter (relatief) hooggelegen. Zekerheid over de aard en ouderdom van deze laag zijn op basis van de boring dan ook niet te geven. Direct op deze laag is een vloer aanwezig van rode plavuizen van keramiek. Deze ligt op 0,85 m NAP (0,86 m – mv) en dateert zeer waarschijnlijk uit de 16^e eeuw.

Antropogeen pakket E

Hierop is een vuile, bruingrijze zandlaag met (bouw)puntjes aanwezig. Hierin/-op ware verschillende vloerfasen aanwezig (zie 5.2.2). Het pakket bestaat uit verschillende ophogings-(vloer)fasen uit de 16^e en 17^e eeuw. De relatie met de latere vloerfasen in dit deel van het huis

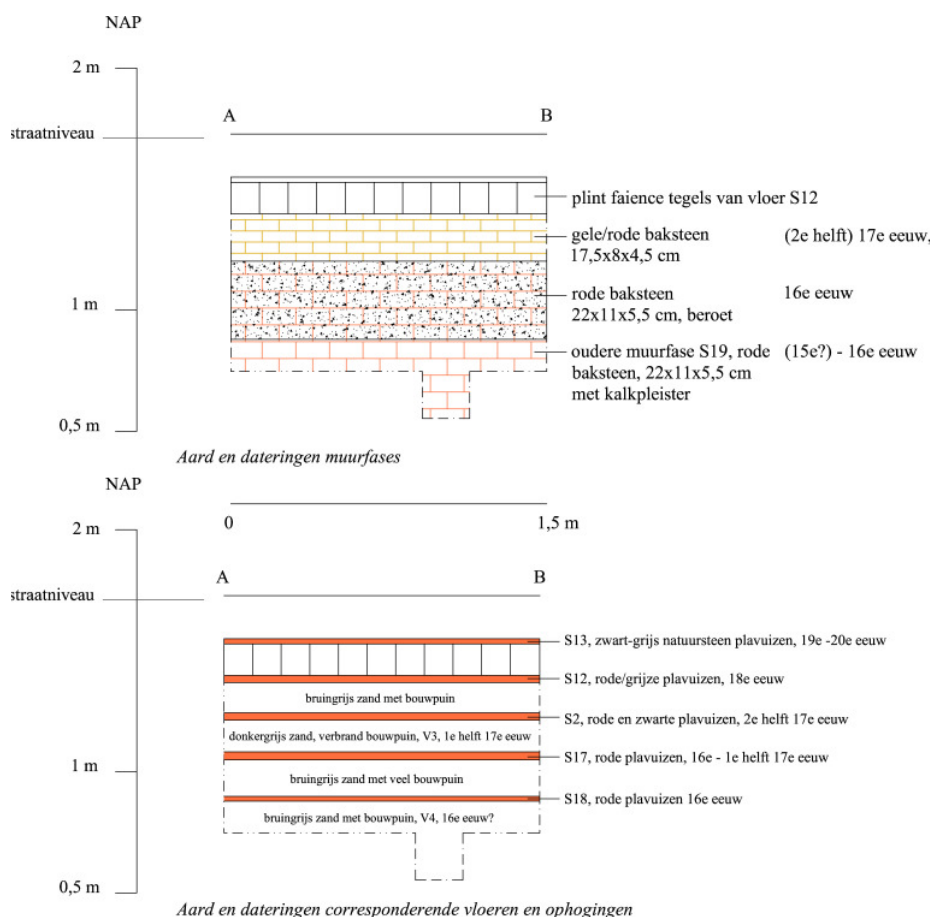
kon niet worden vastgesteld omdat deze al waren vergraven. Het pakket heeft een dikte van ten minste 28 cm.

5.2.2 Archeologie

Er zijn bouwresten, grondsporen en vondsten aangetroffen uit de 16^e - 20^e eeuw (afb. 11 en 12). De hier vermelde dieptes onder maaiveld refereren aan de hoogte van het straatniveau in de Grote Spuistraat (1,71 m NAP).

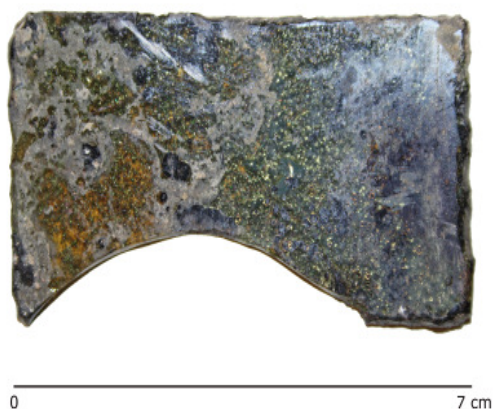
Afb. 11. Een overzicht van de aangetroffen bebouwingssporen in het pand Grote Spuistraat 25. Hierop zijn ook de locaties van de grondboring (afb. 10) en het gedocumenteerde muurprofiel (afb. 11) aangegeven. In het voorhuis is alleen de mooie van de vijf vloerniveaus afgebeeld.

Afb. 12. Een geïnterpreteerd muur- en bodemprofiel in het voorhuis op basis van profielraai A – B tot een diepte van 1 m onder het hoogste vloerniveau (zie afb. 11).

Periode 1; bebouwingsresten uit de (15e? -) 16e en eerste helft van de 17e eeuw

De oudste bewoningsresten betreffen (zij)muren en vloeren van één of twee oudere huisfases. Deze bouwresten zijn alleen waargenomen in het voorhuis. Op een diepte van 0,88 m NAP (0,82 m – mv) zijn de zijmuren aanwezig van een oudere huisfase (afb. 12 en 14, S19). De onderkant van deze muur is niet gezien. De muur bestaat uit rode bakstenen van het formaat 22 x 11 x 5,5 cm en is afgestreakt met witte kalkpleister. Het betreft dus waarschijnlijk geen fundering van het bovenliggende muurdeel maar opgaand muurwerk dat in het zicht is geweest. Het metselverband bestaat uit één laag strek en één laag kop; door aanwezige kalkmortel kon niet worden vastgesteld of er sprake is van een staand- of kruisverband. Met de gutsboor is vastgesteld dat er dieper gelegen nog een bijbehorende vloerfase aanwezig is. Dit oudere huis kan gezien het baksteenformaat nog dateren in de 15e eeuw, maar gezien de diepteligging is een datering in de 16^e eeuw aannemelijker. Er lijkt sprake te zijn van een complete afbraak van dit huis tot een diepte van 0,88 m NAP. In het pakket zand met bouwpuin dat is gebruikt voor de opvulling is een deel van een rechthoekig ruitje van een glas-in-loodraam gevonden. Het betreft groen glas en het formaat van het ruitje is 7 x 4 x 0,3 cm (afb. 13). Het ruitje kan afkomstig zijn geweest van een raam in de oudere fase van het huis.

Afb. 13. Het ruitje uit het opvullingspakket tussen de oudere muurfases, mogelijk behorend tot een (15^e?) of 16^e –eeuwse huisfase.

Verspringend is hierop een nieuwbouwfase aanwezig waarbij gebruik is gemaakt van bakstenen van hetzelfde formaat. Vermoedelijk is het metselverband gelijk aan dat van de oudere fase. Er is een bijbehorende vloerfase aanwezig van rode plavuizen.¹² Deze vloer was direct op de (verspringende) oudere muur aanwezig. In het noordelijk deel van de vloer goed bewaard maar in het westelijk ten dele ontbrekend (afb. 14). De muren in het voorhuis waren sterk beroet. Er is geen sprake van (echte) brandschade aan muurwerk en de vloer, dus het gaat waarschijnlijk om neerslag van een haard-/stookplaats.

Afb. 14. Boven: het muurprofiel A – B met onderin het (uitstekende) muurrestant S19. Hierop is een tweede huis-/muurfase aanwezig dat sterk beroet is. De bijbehorende vloerfase S18 ontbreekt hier. Onder: De tweede muurfase met bijbehorende vloer S18 gezien tegen de noordelijke zijmuur in het voorhuis. Geheel rechts is de voorgevel zichtbaar.

¹² Spoor 18, ongeglazuurde plavuizen van roodbakend aardewerk, formaat 16x16x2cm. Top op 0,90 m NAP.

Halverwege dit muurniveau is een tweede vloerfase aanwezig. Het gaat om een (zeer) slecht bewaarde vloer van dezelfde ongeglazuurde rode plavuizen als van de oudere fase.¹³ De plavuizen lagen in een dun laagje zand met daarop kalkmortel (afb. 15). Deze vloerfase zal dateren uit de periode eind 16^e eeuw en eerste helft van de 17^e eeuw.

Afb. 15. De restanten van de tweede vloerfase (S17) gezien tegen de noordelijke zijmuur in het voorhuis. Geheel rechts is de voorgevel zichtbaar.

Periode 2; bebouwingsresten uit de (tweede helft) 17^e eeuw

Het huis is vermoedelijk rond het midden van de 17^e eeuw geheel afgebroken en opnieuw opgebouwd. Er is gesloopt tot een diepte van 1,2 m – NAP (ca. 50 cm – mv); waarschijnlijk het toenmalige straatniveau. De muren van het nieuwe huis bestaan uit gele en rode bakstenen met een formaat van 17,5 x 8 x 4,5 cm, maar er zijn sporadisch ook (oudere?) bakstenen in verwerkt. Het metselverband kon door aanwezige kalkpleister niet worden bepaald. De ruimte tussen de resterende delen van het afgebroken huis werd opgevuld met een pakket zand met (o.a. verbrand) bouwpuin zoals baksteen, leisteen en tegels. Hieronder is ook een polychroom versierd fragment van een Haarlemse tegel uit de periode 1610-1640.¹⁴ Daarnaast is er ook huisafval gevonden waaronder keramiek, metaal, pijpjarde en voedselresten.¹⁵ Onder de keramiek zijn de bakseltypen steengoed 2, roodbakkend aardewerk, witbakkend aardewerk en majolica en hieronder zijn fragmenten van een kan, een bakpan/bord, een grape, twee borden en een zalfpotje (afb. 16). De keramiek is te dateren in de eerste helft van de 17^e eeuw.

13 Spoor 17, ongeglazuurde plavuizen van roodbakkend aardewerk, formaat 16x16x2cm. Top op 1,08 m NAP.

14 Pluis 1997, 250 (A.01.11.83) uit: Korf 1958.

15 Vondstnummer 3. De voedselresten betreffen een mosselschelp en een botje van een linker opperarmbeen van een plevierachtige (determinatie mevr. D.B.S. Paalman, Vakteam Erfgoed gemeente Dordrecht).

Afb. 16. Fragmenten keramiek uit het opvullingspakket dat is aangebracht voorafgaand aan de nieuwbouw rond het midden van de 17^e eeuw. Hieronder zijn een faience wandtegel, fragmenten roodbakkerd aardewerk van een bakpan/bord en een zalfpotje, een grape-fragment van witbakkerd aardewerk, een fragment van een steengoed kan en fragmenten van majolica borden.

Er zijn twee ijzeren (sterk gecorrodeerde) voorwerpen in het grondpakket gevonden. Het gaat om een ruitvormig object van 11x11 cm met in het midden een (verhoogde) kleinere ruit van 7 x 7 cm. Op één van de hoeken zit een afgebroken strip/verbinding (afb. 17). De functie van het object is onduidelijk. Het andere voorwerp is een ijzeren sleutel van 10 cm met een ovale of niervormige greep (afb. 17).

Afb. 17. Een onbekend ijzeren object en een ijzeren sleutel daterend uit de eerste helft van de 17^e eeuw.

Het pijpjaar betreft zes fragmenten van kleipijpen. Het gaat om eenvoudige pijpen van de zogenoemde groffe (goedkope) kwaliteit. De ketels zijn slank en van het conische tot licht-dubbelconische model. Een enkele is rond de mond versierd met een radering en twee zijn voorzien van een gestileerde roos (afb. 18). De pijpen dateren rond het midden van de 17^e eeuw.¹⁶

¹⁶ Duco 1987, 31-41.

Afb. 18. De groffe pijpen uit het opvullingspakket.

Op basis van de vondsten in het opvullingspakket kan de nieuwbouw gedateerd worden rond het midden van de 17^e eeuw. Dit is het huis zoals dat nu nog (in casco) aanwezig is. Het oorspronkelijke grondplan van deze bouwfase is niet zeker; het is niet duidelijk geworden of er in deze fase al sprake was van bebouwing tot aan de Belgracht of hoe breed de Belgracht in deze periode (nog) was. Aangezien het voorste deel van het huis meerdere verdiepingen heeft, is er mogelijk sprake van een latere achter-aanbouw. Het is niet bekend of er tot deze tijd achter het huis sprake was van een onbebouwd erfje of de (bredere) Belgracht. Het grondplan op de begane grond was tweeledig. Via de Grote Spuistraat kwam men binnen in het voorhuis van 3 x 2,8 m. De deur in deze periode zat op dezelfde locatie al vandaag de dag, namelijk in het zuidelijk deel van de voorgevel. In het voorhuis lag een vloer van ongeglazuurde rode plavuizen met een patroon van drie rijen vierkanten van zwarte plavuizen (afb. 11, 12 en 19).¹⁷ De patronen, in met name het middendeel zijn niet meer geheel intact. In het looppad vanaf de voordeur naar de centrale doorgang naar de achterkamer sletten de plavuizen sterker dan aan de randen. Hier zijn in een latere gebruiksfase de plavuizen dan ook vervangen waarbij de oorspronkelijke patronen niet gehandhaafd zijn. In de vloer zijn langs beide zijmuren is een rij gaten aanwezig. De onderlinge afstand is circa 25 cm en de rij gaten ligt ongeveer 8 cm vanaf de muur. Mogelijk zijn er in een latere gebruiksfase van de vloer rekken/schappen tegen de muur geplaatst die in de vloer zijn verankerd.

¹⁷ Spoor 2, ongeglazuurde rode en zwart plavuizen, formaat 23 x 23 x 1,5 cm. Top op 1,24 m NAP (0,46 m – mv).

Afb. 19. De vloer uit de tweede helft van de 17^e eeuw van rode en zwarte plavuizen in het voorhuis.

De scheiding met het achterhuis werd gevormd door de trap(fundering) in het zuiden (S3), recht tegenover de ingang, en een smalle steensmuur van gele baksteen (S5, 17,5 x 7 x 4,5 cm) in het noorden (afb. 11). Hiertussen is een doorgang van 85 cm naar het achterhuis. Deze had een lengte van 6 m. Direct rechts om de hoek was een ondiepe bak aanwezig (afb. 11, S7,15/16). De bak had een binnen-afmeting van 1,17 x 62 cm en een vloertje van diagonaal gelegde plavuizen.¹⁸ Het opgaande deel van de tussenmuur bestond hier uit op de kopse zijde en schuin geplaatste bakstenen. Dit metselverband wordt regelmatig aangetroffen als achterwand bij haardplaatsen. Tegen de zijmuur was de bak voorzien van een plint van (waarschijnlijk hergebruikte) faience tegels (afb. 20). Het gaat om B-keuze tegels, waarvan er één op de kop was geplaatst. De tegels zijn (kobaltoxide) blauw versierd met een drietulp in accolades met ranken als hoekmotief. Dit type is te dateren in de periode 1630- 1650.¹⁹ Zowel de tegels als de plavuizen in de bak zaten onder een dikke laag vettige roet. De bak heeft mogelijk een functie gehad bij een bepaald ambacht dat in het huis werd beoefend.

18 Spoornummer S16 = gele baksteen 16,5 x 8,5 x 4,5 cm. Spoornummer S7 = vloer van plavuizen van roodbakkerd aardewerk, formaat driehoekig 11 x 11 x 3 cm, top op 1,16 m NAP (0,54 m – mv). Faience tegels 13,5 x 13,5 cm.

19 Pluis 1997, 417, type A.05.04.02 -04.

Afb. 20. De beroete bak S7,S51/16 in de hoek van de noordelijke zijgevel en de tussenmuur. Rechts is de vloer in het voorhuis te zien. Aan weerszijden van de bak zijn, in beide kamers ook resten van een plint van (hergebruikte) tegeltjes te zien.

Naast deze bak liep de plint van faience tegels door. Deze zijn ook hergebruikt en versierd met een centrale decoratie van een bloem in pot met in de hoeken lelies of ossenkop. Deze zijn te dateren in de periode 1620-1670.²⁰

In het midden was, tegen de noordelijke zijmuur een haardplaats aanwezig (afb. 11, naast S9).²¹ Hiervoor was een verkleurde vlek in het ophogingszand aanwezig waarin twee botjes aanwezig waren, namelijk een linker middenvoetsbeen van een schaap/geit en een rib van een middelgroot zoogdier.²² Het is echter niet duidelijk of deze aan de gebruiksfase van de haard behoren of dat ze in het ophogingspakket zaten.

Vermoedelijk was er achter het huis in deze fase al wel een (onbebouwd) plaatsje aanwezig. De deur hiernaar toe zat waarschijnlijk in het zuidelijk deel van de achtergevel (nu tussenmuur). Inpandig was, parallel tegen de achtergevel een voorraadkeldertje van 1,4 x 2,4 m aanwezig (afb. 11 en 21, S11). Hierin waren twee vloerniveaus aanwezig.²³ Het keldertje dateert uit de 17^e eeuw. Aangezien het keldertje (en ontbrekende gewelf) relatief hoog boven het vloerniveau (in het voorhuis) uitsteken, zal er in het achterhuis ter hoogte van de kelder sprake zijn geweest van een verhoogd deel. De ingang naar het keldertje lag aan de achter-/buitenzijde.

²⁰ Pluis 1997, 425 – 426, verschillende types bloemdecor in bloempot.

²¹ De oorspronkelijke haard is niet meer aanwezig, maar de locatie was nog herkenbaar aan de zwart verbrande verkleuring van het rookkanaal in de muur. De locatie komt deels overeen met de latere, nu nog aanwezige haard/kachelschouw S9.

²² Vondstnummer 2. Determinatie botten door mevr. D.B.S. Paalman, Vakteam Erfgoed gemeente Dordrecht.

²³ Het keldertje was al in grote mate gerenoveerd. De informatie over de vloeren komt van de eigenaar. De oudste vloer bestond uit rode plavuizen en lag op 0,27 m – NAP. De tweede bestond uit rode (en donkere?) plavuizen met een formaat van 23 x 23 x 4 cm en deze lag op 0,03 m NAP. Deze vloer was beroet (of een vochtverkleuring).

Afb. 21. Het 17^e -eeuwse keldertje; de locatie, vorm en locatie van het trappetje zijn authentiek, de rest is moderne renovatie. Links: gezien tegen de achtergevel/tussenmuur in de richting van de Belgracht. Achterin is de lagere aanbouw te zien die vermoedelijk in de oudste fase een onbebouwd plaatsje was, dat bereikt kon worden via de deur(locatie) links.

Periode 3; bebouwingsresten uit de 18^e – 20^e eeuw

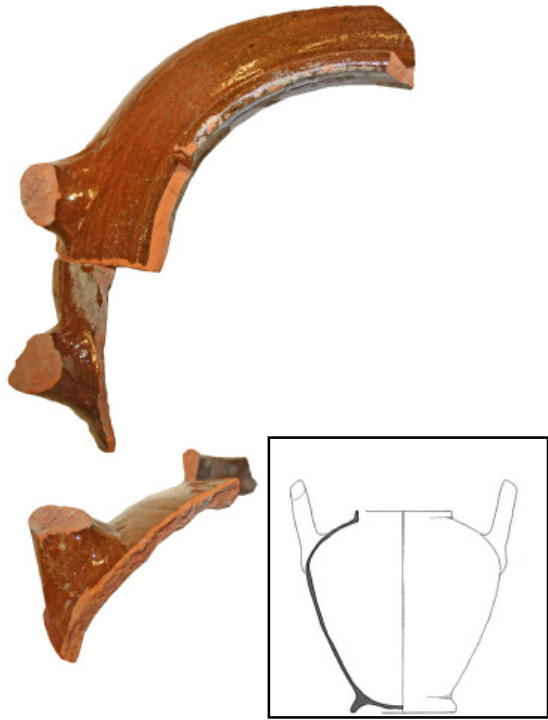
Nog tijdens de gebruiksperiode van de rood-zwarte vloer in het voorhuis wordt de beroete bak in het achterhuis afgedankt. Er wordt een nieuwe vloer in deze ruimte aangelegd van rode plavuizen die over de bak worden aangelegd zodat er nu een gelijkvloerse verbinding ontstaat met het voorhuis (afb. 22). Vermoedelijk dateert dit uit de 18^e eeuw. In de vloer wordt een tweede as-/stookplaats opgenomen (afb. 11, S8). Hiervoor is een gootsteen van (Belgische) blauwe hardsteen gebruikt. Deze meet 56 x 56 cm en is 11 cm hoog. De bak is maar 4 cm diep en heeft een platte bodem. In de bak was zand aanwezig waarin een vloertje was gelegd van rode plavuizen van 22 x 22 x 4 cm. Inwendig was een vettige roetlaag aanwezig en in de voegen zat veel as aanwezig. Ook zijn er verschillende hittebreuken in de gootsteen aanwezig. Er is waarschijnlijk niet direct op het plaatsje gestookt, maar waarschijnlijk wel hete en beroete voorwerpen op gelegd (en bewerkt?). Mogelijk is het gebruikt voor een in het pand beoefende ambacht.

Afb. 22. Links: Een gelijkvloerse verbinding tussen het voor- en achterhuis, waardoor de oudere (stook) bak uit het zicht verdwijnt. Onderin is de tweede bak (S8) die in de vloer is opgenomen te zien. Rechts: de als as-/stookbak hergebruikte gootsteen S8; boven met een vloertje van rode plavuizen en onder zonder plavuizen.

De lage uitbouw aan de achterzijde dateert waarschijnlijk ook uit (het begin van de) 18^e eeuw. De uitbouw stond vermoedelijk op palen en heeft een binnen-afmeting van 3 x 3 m (zie afb. 7 en 11). In de noordelijke zijmuur was de aanwezigheid van een haard nog herkenbaar aan het beroete spoor van het rookkanaal van de schoorsteen. Bij eerdere graafwerkzaamheden zijn hiernaast in de noordwesthoek twee aspotten in de grond gevonden. Eén van de potten betreft een doofpot van roodbakkerd aardewerk uit de regio West-Brabant (afb. 23). Deze is te dateren in de periode 1720-1760.²⁴ Een bedstee die in deze achterkamer aanwezig was, dateert vermoedelijk ook al uit deze periode.

²⁴ Mededeling door de eigenaar die ook enkele scherven van één van de potten had bewaard. Deze zijn verzameld onder vondstnummer 1, Deventersysteem code: r-pot-3 (Bartels 1999, 714).

Afb. 23. Een fragment van één van de doofpotten bij de haardplaats in de uitbouw aan de achterzijde. Boven: een bovenaanzicht. Onder: een dwarsprofiel. Inzet: Doofpot Deventer-type r-pot-3 (Bartels 1999, 714).

Later in de 18e eeuw wordt in het voor- en achterhuis een nieuwe vloer gelegd die bestaat uit grijze en rode plavuizen (afb. 12, S12).²⁵ Bijbehorend is een plint van witte, onversierde faience tegels aanwezig (afb. 12 en 14). Ook is de voorste kamer in deze periode iets kleiner geworden doordat de tussenmuur ongeveer 20 in de richting van de straat is verplaatst (afb. 12, S4).²⁶ Van deze fase van de tussenmuur was slechts een klein deel tegen de zijmuur bewaard. Het verlengde was herkenbaar als een mortelspoor op de vloer S2.

Ook in de 19^e en 20^e eeuw vinden er verschillende aanpassingen plaats. De oorspronkelijk haardplaats raakt vermoedelijk in deze periode buiten gebruik en wordt vervangen voor een haard/kachelplaats op de plaats waar die nu nog aanwezig is (afb. 11, S9). De bijbehorende vloerfase bestond in de voorste kamer uit zwart-(donker)grijze, natuurstenen plavuizen die dateert vermoedelijk uit de late 19^e eeuw of begin 20^e eeuw. Deze was ook in de achterste aanbouw aanwezig.²⁷ In het de middelste kamer was in deze fase een houten vloer aanwezig. De oudste plankenvloer dateert uit de eind 19^e / begin 20^e eeuw en daarop zit een laminaatvloer uit de 20^e eeuw (afb. 24).

25 Spoor 12, ongeglazuurde, rode en grijze plavuizen, formaat 22 x 22 x 3,5 cm. Top op 1,40 m NAP (0,31 m – mv).

26 S4, gele baksteen 18 x 8,5 x 4 cm.

27 S1 / S13, met in de voorkamer het formaat 26 x 26 x 3 cm. In de achterkamer was mogelijk een ander formaat aanwezig. Deze zijn niet gezien/gedocumenteerd tijdens het onderzoek. Top op 1,54 m NAP (0,16 m – mv).

Afb. 24. Links: een restant van de vermoedelijk 19^e -eeuwse vloer van natuurstenen plavuizen in de voorkamer. Rechts: de bijbehorende houten vloer(en) in het achterhuis met de kachelplaats. Daaronder is de 18^e -eeuwse vloer S12 te zien.

6. Samenvatting en Conclusies

Op 9 en 10 juni 2016 is in het pand aan de Grote Spuistraat 25 een archeologisch onderzoek uitgevoerd. De inpassende ontgraving tot een diepte van circa 80 cm onder vloerniveau is begeleid. Hierbij zijn verschillende bebouwingresten gedocumenteerd. Daarnaast is er één grondboring gezet om de dieper gelegen bodempakketten te documenteren.

Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen is het volgende geconstateerd:

1. Wat is de bodemopbouw in het plangebied tot in de onverstoorde ondergrond?

Het diepst aangeboorde bodempakket betreft de top van het natuurlijke veenpakket, waarvan de top op 5 m – maaiveld aanwezig is. Hierop is een 10 cm dik laagje komklei aanwezig dat zal zijn afgezet door de Thuredrith. De top hiervan zal ten tijde van de vroegste middeleeuwse bewoning rond de 9^e – 10^e eeuw het leef- en loopniveau zijn geweest. In deze vroege fase van de stad zal dit laaggelegen gebied in gebruik zijn geweest als weide- en akkergrond. Vanaf circa 1250-1300 is dit gebied als uitbreidingswijk bij de groeiende stad betrokken. Daarvoor is een 218 cm dik pakket grond opgebracht. In dit pakket zijn geen directe aanwijzingen gevonden voor een (houten) bewoningsfase. Hierop is een tweede ophogingspakket aanwezig met een dikte van 67 cm. Dit pakket is vermoedelijk in één worp opgebracht en mogelijk gerelateerd aan de eerste (oudste) huisfase. Deze (bakstenen) huisfase dateert waarschijnlijk uit de 15e eeuw. Een mogelijke vloerfase hiervan is aanwezig op 2,07 m – maaiveld.

Hierop zijn vervolgens een vuil en een schoon grondpakketje aanwezig. Vervolgens is er een grondpakket met deels verbrand bouwpuin aanwezig. De top hiervan ligt op 0,89 m – maaiveld en dit kan mogelijk geassocieerd worden met de stadsbrand van 1457. Vervolgens zijn vloer(ophogings)lagen uit de perioden 16^e – 19^e /20^e eeuw aanwezig.

2. Wat is de aard en ouderdom van de aanwezige bewoningssporen?

In het bovenste grondpakket zijn vloeren, muurresten, een voorraadkelder, twee stookplaatsen en drie haardlocaties gedocumenteerd. Deze dateren uit de perioden 16^e – 20^e eeuw. Op basis van een fasering in de (ondergrondse) zijmuren en vloeren kan worden opgemaakt dat er sprake is van (ten minste) twee fases van een bakstenen huis op deze locatie. Het huidige opgaande muurwerk dateert uit de tweede helft van de 17^e eeuw. Hieronder zijn muurresten en vloeren aanwezig uit de 16^e (en mogelijk 15^e) eeuw.

3. Is op basis van de bewoningssporen iets te zeggen over het beroep en welstand van de bewoners?

Uit de periode tweede helft 17^e eeuw en de 18^e eeuw zijn er in het achterhuis (naast de haard) twee fases van een beroete bak/stookplaats aanwezig. Deze waren gesitueerd naast de haardplaats in de noordelijke zijmuur. De functie van deze bak/stookplaats is niet duidelijk, maar deze zijn mogelijk gebruikt bij het uitoefenen van een bepaald ambacht. Deze ambachten zijn waarschijnlijk wel te achterhalen in de archieven, maar dat viel buiten de mogelijkheden voor dit onderzoek.

Uit de archieven weten we dat in de 19^e eeuw achtereenvolgend een korenmeter en een schoenmaker/winkelier in het huis woonden.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met mevr. J. Hoevenberg (tel. 078-770 4905) of dhr. M.C. Dorst (tel. 078-770 4904 van het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht).

Literatuur

- Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts veerhoofd: de straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.
- Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven 2, Catalogus. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Stichting Promotie Archeologie.
- Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. RAAP-rapport 1672.
- Dorst, M.C., G.H. de Boer & H. 't Jong, in prep: rapportage van een multidisciplinair onderzoek met betrekking tot de middeleeuwse watergangen rond de Grote Kerk.
- Dorst, M.C., 2015: Voorstraat 428, Dordrecht. Een geo-archeologische waarneming door middel van een boring. *Dordrecht Ondergronds* 65. Gemeente Dordrecht.
- Duco, D.H., 1987: *De Nederlandse Kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*. Pijpenkabinet, Leiden.
- Herwaarden, J. van, D. de Boer, F. van Kan & G. Verhoeven, 1996: *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Deel 1, Gemeentearchief Dordrecht.
- Korf, D., 1958: Haarlemse tegels. *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek (MVNC) nummer 10, pag. 12-16*.
- Pluis, J. 1997: *De Nederlandse Tegel; decors en benamingen 1570-1930*. Nederlands Tegelmuseum i.s.m. Primavera Pers, Leiden 1997.
- Sarfati, H. 2007: *Archeologie van een deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht*. Stichting Matrijs, Utrecht.
- Sarfati, H. 1989 en 1989: Verslag opgraving Grote Kerk, Dordrecht. *Bulletin KNOB 1989-1, Bulletin KNOB 1988, 21, 22*.
- Sarfati, H. 1986, Dordrecht, Grote Kerk. Berichten van de ROB, jaarverslag 1986, 59-61.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: boorbeschrijving

Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengrens	kleur	grondsoort	bijmenging	bijmengsel	bijmenging overig	inhoud	lithogen. Interpret.	Formatie	Opmerking
Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengrens	kleur	grondsoort	bijmenging	bijmengsel	bijmenging overig	inhoud	lithogen. Interpret.	Formatie	Opmerking
1	0		bruingrijs	zand				bouwpuin 2	ophoging		
Nap	28	antropogeen	rood	keramiek					plavuizen vloer		
+1,13 m	31	antropogeen	zwartgrijs	klei	zand 3			bouwpuin 1	ophoging		verbrand of opgebracht verbrand
	130	antropogeen	grijs	klei	zand 2				ophoging		schoon
	145	antropogeen	zwart	klei	zand 3			bouwpuin 1	ophoging		mogelijk leeflaag
	150	antropogeen	?	verharding					vloer?		
	153	antropogeen	bruingrijs	klei	zand 1			enkele puntjes	ophoging		
	220	antropogeen	donkerbruin	klei	silt 4	venig	kleibandjes	hout(laag)	ophoging		1300?
	300	diffuus	donkerbruin-zwart	klei	silt 4	detritus		houtsnippen, grijze kleikluities, ijzer/fosfaatconcretie, mestig (?)	ophoging		1300/bewoning/ingebouwd ruikname?
	335	antropogeen	bruin	klei	silt 4	venig 3			ophoging		pre-1300 ophoging/leeflaag?
	438	antropogeen	bruingrijs	klei	silt 4	venig 1	humusvlekken	houtresten	komklei	Echteld	compact
	448	geleidelijk	bruin	veen	mineraalarm			iets houtresten	Hollandveen Laagpakket	Nieuwkoop	
einde boring	500										